

формування емоційна залежність від інших людей, хвороблива уразливість, що ускладнює ефективну соціалізацію у системі відносин і навіть може призводити до різних психосоматичних захворювань.

Висновки. У свою чергу, за результатами дослідження ми можемо зазначити, що підлітки, які мають високий рівень вихованості за ступенем адаптованості у системі суспільно значущих відносин, у яких високий рівень суб'єктивного ставлення до самого себе, до батьків, друзів, до вчителів, навчання, праці, сформована громадянська позиція тим вищим є його рівень дієвої спрямованості (спрямованості на завдання). Це свідчить про те, що такі підлітки вміють правильно висловити свою думку, підтримують групу у досягненні мети, вміють інтенсивно працювати і ефективно взаємодіяти зі всіма членами групи, не ухиляються від вирішення проблем. Засвоєння навичок просоціальної поведінки, тобто здатності допомагати, є актуальним у підлітковому віці.

Список використаних джерел:

1. Большая энциклопедия психологических тестов / [автор-составитель Карелин А.] – М. : Эксмо, 2008. – 416 с.
2. Занюк С. С. Психологія мотивації : Навч. посіб. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.
3. Копець Л. В. Психологія особистості : Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. – 2-ге вид. / Копець Л. В. – К. : Вид. «Дім» «Києво-Могилянська академія», 2008. – 458 с.
4. Наконечна М. М. Психологічні аспекти формування схильності допомагати іншому // Актуальні проблеми психології : /зб. наук. праць/ [за ред. С. Д. Максименка, М. В. Папучі]. – Київ-Ніжин, 2008. – Том 10. – Вип. 6 – с. 84-87.
5. Фрейдер Р. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / пер. с английского / Р. Фрейдер, Д. Фрейдимен. – СПб. : Прайм – ЕВРОЗНАК, 2006. – 704 с. (Большая университетская библиотека).
6. Хеккхаузен Х. Мотивация и деятельность / Хеккхаузен Х. – СПб. : Питер: М. : Смысл, 2003. – 860 с.
7. Цигульська Т. Ф. Загальна та прикладна психологія. Як допомогти собі та іншим. Курс лекцій / Цигульська Т. Ф. – К. : Видавництво «Наукова думка». – 2000, с. 192.

Резюме. В статті теоретически обоснованна і емпірически доказанна гіпотеза о том, что личность с ярко выраженной эмпатийностью не всегда готова к помощи другим.

Summary. The article provides theoretical argumentation and empirical evidence for the hypothesis that personality from brightly expressed empathy is not always ready to the help other.

УДК 159.922.8

І.О.КОРНІЄНКО

ДО ПРОБЛЕМИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ

Резюме. Розглядаються стратегії життя особистості у зв'язку із сучасними тенденціями індивідуалізації суспільства. Аналізуються позитивні та негативні зрушення у суспільстві викликані процесом індивідуалізації. У культурно-історичному аспекті визначається роль стресового тиску на особистість в умовах глобальної інформатизації. Проаналізовано погляди дослідників на проблему стратегій життя особистості та визначення способу вирішення життєвих завдань, що надає особистості певної спрямованості. Здійснена спроба аналізу унікального стану індивідуалізації у сучасному світі. Проаналізовано стадії розвитку індивідуалізації у сучасному суспільстві та її вплив на суспільні відносини та стратегію життя індивіда в суспільстві. Доведено, що в процесі індивідуалізації сучасного суспільства сфера зайнятості зазнає глобальної кризи, пов'язаної із переходом від стандартизованої моделі, до моделі індивідуалізованої зайнятості. Проаналізовано, що у процесі індивідуалізації у соціоструктурній площині оновилися система соціально-професійних ролей, підвищилася трудова мобільність, з'явилися маргінальні групи, активно формується прошарок соціально виключених. Визначено наслідки процесу індивідуалізації сучасного суспільства, зокрема ситуацію постійного перебування особистості в ситуаціях невизначеності і вибору, її життєві шляхи інтенсивно наповнюються так званими спеціальними стресовими подіями.

Ключові слова: індивідуалізація, стрес, стратегії життя, життєвий простір, інформатизація.

Постановка проблеми. Функціонування і розвиток суспільства як системи залежить від особистості, яка визначає не лише мікропроцеси, але й макропроцеси в соціальній, політичній, економічній та духовній сферах суспільства. Розвиток суспільства ґрунтується на соціальній потребі особистості в самореалізації, завдяки якій реалізується творчий потенціал соціальної системи. Даний процес детермінується, з одного боку, обставинами життя, умовами життєвого середовища, з іншого, реалізація здійснюється властивим лише даній особистості способом, що забезпечує становлення її як суб'єкта життя та формування соціального капіталу суспільства. Ці явища актуалізують проблему стратегії життя особистості. А з урахуванням специфіки інформаційної цивілізації та породжених нею глобальних проблем, зростає цінність кожної людини на планеті,

чия стратегія життя, в умовах невизначеності життєвого середовища стає потенційним фактором подальшого розвитку суспільства.

Метою статті є аналіз поглядів дослідників на проблему стратегії життя особистості, визначення способу вирішення життєвих завдань, який надає особистості певної спрямованості щодо особистісної самореалізації. Радикальні соціальні трансформації, які відбуваються в сучасному суспільстві, супроводжуються змінами всієї соціальної структури, людина лишається всіх звичних сфер ідентифікації, таких як держава, нація, етнос. Втрата людьми об'єктів їх соціальної ідентифікації призводить до загострення соціальних конфліктів, росту соціальної напруги. Маючи глобальний характер, ці процеси властиві кожній окремій країні чи регіону. В сучасному суспільстві посилення цих процесів веде до дезорієнтованості, обмеженості і немічності людини.

Суспільство ХХІ ст. характеризується прагненням ускладнювати процеси в соціальній, економічній, культурній сферах, що призводить до більш явної фрагментованості людського суспільства, що є головною причиною його індивідуалізації. Індивідуалізація – від англ. *individualization* – процес виділення людини, як відносно самостійного суб'єкта в ході історичного розвитку суспільства. Виходячи з цього, індивідуалізація може розглядатися, як суспільно-історична категорія, що має відношення до життєвих ситуацій і життя людей, Індивідуалізація виражається у твердженні, що для будь-яких двох індивідів знайдеться ознака, що їх відрізняє один від одного. Таким чином, задовольняється наша потреба відрізнитися від інших людей у певному відношенні, щоб не бути або не почувати себе в точності схожими на них [2]. Для обґрунтування унікального стану індивідуалізації і приналежності його виключно сучасності звернемося до праць відомого німецького вченого Н.Еліпса – спеціаліста в сфері взаємовідносин між суспільством та індивідом. Вчений з цього приводу пише, що для структури найбільш розвинутих суспільств характерна велика цінність по відношенню до "Я-ідентичності", порівняно з «Ми-ідентичністю». Подібного роду баланс «Я» і «Ми» має значну перевагу на користь «Я-ідентичності». Хоча, на більш ранніх стадіях розвитку людства «Ми-ідентичність» часто брало верх над «Я-ідентичністю». Більш того в епоху античності та середньовіччя ідентичність кожної окремої людини не виділялася, а групова ідентичність відігравала надзвичайно важливу роль, щоб назріла потреба у появі універсального поняття для визначення окремої людини, як квазінегрупового створіння [5].

Поява індивідуалізації в тому виді, в якому вона проявляється в теперішній час, має вкрай неоднозначні форми. Це пов'язано з типовими суспільними процесами: соціальними, економічними, правовими і політичними, які були створені не в усіх країнах і тільки на сучасному етапі розвитку. Індивідуалізація на фоні цих процесів має значення не лише для західного суспільства, але й отримала резонанс у всьому світі в тих чи інших формах. З подібним явищем зіткнулося й сучасне українське суспільство. В результаті демонтажу соціально-політичних структур в СРСР виникли зміни соціальної реальності, ціннісних орієнтирів. Мільйони людей, які довгі роки знаходилися під патрональною опікою держави, в нових умовах виявилися не пристосованими до життя, втративши важливі соціальні орієнтири [5]. В загальному значенні індивідуалізація характеризує певні суб'єктивно-біографічні аспекти процесу цивілізації, особливо на його останній стадії – індустріалізації і модернізації. Суспільство і соціальні групи, в тому числі і сім'я, у міру розвитку сучасного суспільства все менше зв'язують і контролюють індивіда. З. Бауман підкреслював, що індивідуалізоване суспільство формується не в силу прагнення окремих індивідів, а в результаті діяльності об'єктивних, і навіть, деперсоніфікованих сил і тенденцій. Наростання індивідуалізації суспільства характеризується подвійністю і протиріччям. З одного боку, має місце ріст економічної ефективності і розширення верств високооплачуваних прошарків. З іншого боку, спостерігається різке падіння рівня життя для не привелейованої більшості і погіршення соціально-економічного положення, найменш захищених верств суспільства. Суспільство, яке формується в ХХІ ст., в якому починає домінувати індивідуалізація, кваліфікується багатьма вченими, як суспільство знання, інформації і послуг. Але в той же час це суспільство невизначеності, суспільного ризику, небезпеки, загрози і страху.

Сучасний дослідник процесів індивідуалізації, які відбуваються в сучасному суспільстві З. Бауман розглядає як відкидання форм соціальності, відомих із минулого. Об'єктивні процеси трансформують суспільство, в якому наростають тенденції індивідуалізації, характеризується трьома головними ознаками: втратою людиною контролю над більшістю значимих соціальних процесів; поверненням невизначеності і прогресуючою незахищеністю особистості перед обличчям не контролюючих нею змінних. Але, найголовніше – це відмова більшості людей від досягнення перспективних цілей заради отримання негайних результатів. Індивідуалізація носить як груповий, так і індивідуальний характер [5]. Спробуємо проаналізувати, як впливає індивідуалізація суспільних відносин на стратегію життя індивіда в індивідуалізованому суспільстві. Перш за все в індивідуалізованому суспільстві індивід під страхом перманентного нехтування своїх інтересів повинен навчитися розглядати себе, як активний центр, як планове бюро, розраховане на особисту його біографію, здібності, орієнтації, дружні відносини і т.д. В умовах створення стратегії життя «суспільство» потрібно оцінювати як величину «змінну». В цьому значенні індивідуалізація означає, що стратегія життя людей звільняється із класових, групових, інституціональних рамок і відкрито включається в поведінку окремого індивіда як задача, яка залежить від його рішення. Рішення про спеціальну освіту, професію, робоче місце, місце проживання, супутника життя і т. д. разом з усіма рішеннями що стосуються життя індивіда, повинні прийматися ним самостійно, без тиску традицій і суспільної думки, так як індивіду приходиться відповідати за наслідок прийняття чи не прийняття рішень [4; 1].

В індивідуалізованому суспільстві заради власного виживання необхідно виробити егоцентричний світогляд, який, можна сказати, перевертає відношення «Я-суспільство» з ніг на голову, пристосовувавши його до

задач формування індивідуальної стратегії життя. В результаті відкриваються двері для суб'єктивізації та індивідуалізації ризику і протиріч породжених суспільством і його інститутами. Для індивіда детермінуючі його інституціональні ситуації, уже не лише обставини і подій, які лягли на його плечі, але й наслідки прийняття ним рішень, які індивід розглядає і проробляє. Характер типових подій, що вибивають індивіда з колії, значно міняється: якщо раніше певна подія розглядалася ним, як «доля», то тепер, перш за все, це розглядається як «особисті дії». Індивідуалізоване, приватне існування людини в індивідуалізованому суспільстві все більш сильно і явно залежить від обставин і умов, які повністю йому не підвладні. Паралельно виникають конфліктні, ризиковані і проблемні ситуації, які за своїм походженням закриті для якої б це не було, індивідуальної обробки. В результаті виникають протиріччя – в умовах індивідуалізації суспільства індивідуальна стратегія життя в класичному її розумінні виявляється практично неможливою, тому, що в кожен відрізок часу може виникнути стан соціального хаосу. Для вирішення цього протиріччя, з метою вироблення методологічних основ соціально-філософського дослідження стратегії життя в умовах індивідуалізації, набираючої силу в сучасному суспільстві логічно звернутися до категорії хаосу.

Пойзнер Б. Н. у своїх працях пише наступне. Категорія хаосу – давній супутник людської думки. Концепція хаосу найбільш ефективно розвивалася в давньогрецькій культурі при зародженні науки про природу, але перша концепція хаосу належить давньоєгипетським жерцям, близько 2500 р. до н.е. Теорія хаосу присутня в усіх культурах стародавнього світу. В давньогрецькій традиції тема хаосу здобула широке розповсюдження. У Гесіода «Хаос» являє собою одночасно і міфологічну істоту, і фізичне явище, і продукт художньої фантазії, і категорію первинного науково-образного мислення [6]. Однак найбільш перспективним ми вважаємо використання синергетичної методології, в рамках якої існує синергетична теорія хаосу, яка значно відрізняється від інших інтерпретацій цього поняття. В рамках синергетичної традиції хаос трактується, як особливий спосіб організації надскладних систем, що знаходяться в нерівноважних станах. У цій системі виникають принципово нові види зв'язку, існування яких не визначалось попереднім способом організації. Таким чином, якщо існує закономірне чергування порядку і хаосу, то це говорить про те, що хаос має творчу силу породжувати новий порядок. При цьому суттєво, що з синергетичної точки зору зародження нового порядку із хаосу не викликається якою-небудь зовнішньою силою, а має спонтанний характер [5]. У соціоструктурній площині оновилися система соціально-професійних ролей, підвищилася трудова мобільність, з'явилися маргінальні групи (безробітні, так звані нові бідні, просто бідні, мігранти, окремі групи дрібних підприємців), активно формується прошарок соціально виключених. Поширення професійного маргіналізму стало ще одним аспектом проникнення нових соціально-економічних порядків у зміст трудових відносин. У психологічному плані його сутнісною ознакою є внутрішня неналежність до професійної етики і цінностей даної сфери праці при формально зовнішній причетності до професії.

В процесі індивідуалізації сучасного суспільства сфера зайнятості зазнає глобальної кризи, пов'язаної із переходом від стандартизованої моделі, до моделі індивідуалізованої зайнятості. В цілому на сучасному ринку праці ми знайдемо й очевидні обмеження для самореалізації, і можливості для особистої ініціативи. Його особливість полягає в складному комплексі свободи і несвободи для людини. Наслідком процесу індивідуалізації сучасного суспільства є те, що людина систематично перебуває в ситуаціях невизначеності і вибору, її життєвий шлях інтенсивно наповнюється так званими спеціальними стресовими подіями, при цьому втрата роботи – одне з найважливіших, так як людина, що втратила роботу, знаходиться під загрозою спатіальної стратегії життя. В індивідуалізованому суспільстві небезпека загрожує навіть тим, хто зайнятий у найбільш престижних і високооплачуваних видах діяльності. Втрачаючи зайнятість, людина втрачає не просто засоби до існування, а цілий комплекс важливих зв'язків із соціальною реальністю. Це супроводжується негативними переживаннями і станами, які стають для безробітного важким психологічним тягарем, який зрештою приводить до стресу. Е.Ф. Зеєр виділяє кілька груп криз особистості, серед яких згадуються так звані «критичні кризи», зумовлені драматичними або трагічними подіями. Вони протікають на межі людських можливостей, супроводжуються позамежними емоційними переживаннями, кардинальною перебудовою свідомості, ціннісних орієнтацій і сенсу життя. Посилення індивідуалізації означає і посилення ізоляції, невпевненості, а отже, стає все більш сумнівним місце людини у світі і сенс її життя. Разом з цим зростає і відчуття безсилля і нікчемності окремої людини. Історія людства – це історія конфлікту і розладу.

Висновки. Індивідуалізація на перший погляд обіцяє людині очевидні переваги на підставі того, що забезпечує їй соціальну активність, та неповторну своєрідність, що виявляється в гармонійній єдності та цілісності процесу розвитку всієї сукупності людських потреб і здібностей, але в реальності, як вважає Е. Фромм, кожен крок по шляху більшої індивідуалізації загрожує людям новими небезпеками.

Список використаних джерел:

1. Абульханова-Славская К.А. Развитие личности в процессе жизнедеятельности / К.А. Абульханова-Славская // Психология формирования и развития личности / под. ред. Л.И. Анцыферовой. - М.: 1981. – С. 1994.
2. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности / Владимир Георгиевич Асеев. – М.:Мысль, 1976. – 158 с.
3. Балабанова Е.С. Тендерные различия стратегий совладания с жизненными трудностями / Е.С.Балабанова // Социологические исследования. –2002. –№ 1. – С. 78-84.

4. Березин Ф.Б. Психологическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф.Б. Березин. – JL: Наука, 1988. – 270 с.
5. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте / Лидия Ильинична Божович. – СПб.: Питер, 2009. – 398 с.
6. Гришина Н.В. Психологические проблемы восприятия ситуаций / Н.В.Гришина // Вестник СПб. ун-та. Серия: Философия. Политология. Социология. Психология. – 2001. – С. 94-103.

Резюме. В статье рассматриваются стратегии жизни личности в современных условиях индивидуализации общества. Анализируются позитивные и негативные изменения в обществе, которые вызываются процессом индивидуализации. В культурно-историческом аспекте определяется роль стрессового давления на личность в условиях глобальной информатизации. Проанализированы взгляды исследователей на проблему стратегий жизни личности и определение способов решения жизненных задач, что придаёт личности определённую направленность. Сделана попытка анализа уникального состояния индивидуализации в современном мире. Проанализированы стадии развития индивидуализации в современном обществе и её влияние на социальные отношения и стратегию жизни индивида в обществе. Доказано, что в процессе индивидуализации современного общества сфера занятости попадает в глобальный кризис, связанный с переходом от стандартизированной модели к модели индивидуализированной занятости. Проанализировано, что в процессе индивидуализации у социокультурном аспекте обновилась система социально-профессиональных ролей, увеличилась трудовая мобильность, появились маргинальные группы, активно формируется прослойка социально-исключённых. Определены последствия процесса индивидуализации современного общества, а именно ситуацию постоянного нахождения личности в ситуациях неопределённости и выбора, её жизненный путь интенсивно наполняется так называемыми специальными стрессовыми событиями.

Ключевые слова: индивидуализация, стресс, жизненные стратегии, жизненное пространство, информатизация.

Summary. Life strategies in modern condition of global individualization are reviewed in the article. Positive and negative changes in the society due to individualization processes are analyzed. The role of stress pressure on personality in the conditions of global informatization is defined in cultural and historical aspects. The theories of different researchers about the problem of personality's life strategies and the identification of the ways of solving life problems, which gives the individual a certain direction are analyzed. An attempt to analyze the unique status of individualization in the contemporary world is made. Developmental stages of individualization in modern society and its impact on social relations and life-strategy of the person in modern society are given. Proved that in the process of individualization of modern society the sphere of employment falls into a global crisis induced by the transition from a standardized model to individualized model of employment. The renewal of the professional roles system and the increase of labor mobility, appearance of marginal groups and the layer of socially excluded persons during the process of individualization in cultural aspect are analyzed. The consequences of the individualization process of modern society, namely the situations of permanent uncertainty and choice filled with so-called intensive special stressful events are defined.

Keywords: individualization, stress, life strategies, life stress, informatization.

УДК 159.22.73

Н.В.КОРЧАКОВА

СТРАТЕГІЯ ВДЯЧНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Резюме. Стаття присвячена обговоренню природи і функцій вдячності як соціально - психологічного феномену. Вдячність є дуже важливим явищем в житті сучасного суспільства та кожної окремо взятої людини. Негативний вплив соціально-економічних факторів на життя суспільства, посилення агресії, інформаційна перевантаженість, стреси, зниження рівня емпатії та задоволеності життям в цілому довгий час зосереджували увагу вчених саме на їх вивченні. Але з появою на початку 21 століття робіт, спрямованих на вивчення позитивних тенденцій у житті людини, вдячність стала одним з основних напрямків психологічних досліджень. На сучасному етапі аналіз даного феномена пов'язаний з вивченням його впливу на різні аспекти суспільного і особистого життя людини та індивідуальних відмінностей в його переживанні. Автором проаналізовано основні різновиди вдячності як феномену. Для виокремлення основних видів емоційних переживань використовують декілька критеріїв: способи вияву суб'єктивних станів адресат, характер переживань. Зокрема виокремлюють пряму та опосередковану вдячність, вербальну та невербальну, подяку реальному адресату чи вдячність вищим силам. Висвітлено зв'язок вдячності з просоціальною поведінкою та охарактеризовано основні наслідки зазначеного феномену. Зокрема, позитивний вплив на характер міжособистісних стосунків, створення комфортної психологічної атмосфери, посилення згуртованості групи покращення психосоматичних станів особистості, формування позитивних сценаріїв життєвої перспективи.

Ключові слова: вдячність, просоціальна поведінка, подяка.